

В. І. Стафійчук

Політична географія

ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ — наука про просторову організацію держав і міждержавних об'єднань, розміщення і просторові взаємини політичних сил, територіальні форми організації політичних процесів і явищ. П. г. від зародження і донині розвивається на стику географії та політології. Загальний об'єкт її вивчення — територіально-політичні системи (ТПС) різних ієрархічних, функціональних та юридичних типів. Найбільш цілісною ТПС є держава, що на перших етапах розвитку П. г. вважалася єдиним, а нині залишається одним з найдосліджуваних об'єктів. Наприклад, *С. Рудницький* визначав П. г. як науку, що займається «дослідом і представленням взаємин саме поміж державним життям людства та Землею» («Українська справа зі становища політичної географії», Берлін, 1923). Предметом дослідження П. г. є різноманітні аспекти територіальної організації політичної сфери суспільного життя в цілому чи її окремих складових. П. г. вивчає широке коло проблем просторової організації, пов'язаних з державою (суверенітет, територія, кордон, столиця, політико-територіальна організація, вибори, регіоналізм, політичний режим, опозиція), поняттям сили і її застосуванням (гегемонія (див. Гегемонізм), геополітика, супердержава, конфлікт, пост-конфлікт, сецесія, тероризм), світоустроєм (світовий порядок, політико-географічне положення, світове місто, колоніалізм, імперіалізм, політична економія, ідеологія, глобалізація, інтеграція, міграція), ідентичністю (націоналізм, громадянство, постколоніалізм, репрезентація, гендер, субкультура) та ін. Найчастіше виокремлюють П. г.: теоретичну (обґрунтування політично-географічних концепцій, теорій, ідей, принципів, закономірностей та розвиток поняттєво-категоріального апарату); історичну (дослідження етапів розвитку науки, внеску окремих дослідників, етапів формування політичної карти і системи міжнародних відносин та ін.); регіональну (глобальний, регіональний, локальний рівні дослідження; в умовах глобалізації політичні процеси і явища, що характерні для різних рівнів, стають все більш взаємозалежними); галузеву (географія політичних сил і явищ, електоральна географія); Світового океану; прогностичну (розроблення та верифікація політично-географічних прогнозів). Головні концепції, теорії та ідеї сучасної П. г.: територіальності, місця, територіально-політичної організації суспільства, політичного ландшафту, життєвого (освоєного) простору, конструювання простору, єдиного поля, етнічної та політичної (національної) ідентичності, іконографії, мультикультуралізму та ін. Серед західних географів популярні альтернативні підходи в П.

г.: «нова географія» (переважно вивчення географії впливу політичних сил на принципах неопозитивізму), «гуманістична географія» (вивчення прагнень, цінностей і мети окремих груп чи індивідуумів на принципах екзистенціалізму) та «радикальна географія» (політизація науки на засадах марксизму). Базою для формування П. г. стали соціально-політичні погляди та ідеї (особливо вчення про географічний детермінізм) мислителів попередніх періодів. Термін «П. г.» для означення відповідної навчальної дисципліни з'явився від середини 18 ст. у працях І. Канта, А.-Р.-Ж. Тюрго, К. Вирвіча, К. Ріттера, Г. Алішана, проте П. г. як наука формувалася наприкінці 19 ст. Її засновником вважають німецького географа Ф. Ратцеля («Politische Geographie oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges», Мюнхен, 1897; в українських джерелах — «Політична географія»). На перших етапах П. г. розвивалася спільно з геополітикою. Найвідомішими представниками світової П. г. є Ф. Ратцель, К. Гаусгофер, К.-А. Бослер (Німеччина), А. Зигфрід, П.-В. де ла Бланш, Ж. Ансель, Ж. Готтман, Ф. Гоґель, І. Лакост, М. Фуше (Франція), Г. Маккіндер, Д. Харві, П. Тейлор, Р. Джонстон (Велика Британія), І. Бовмен, Р. Гартшорн, Н. Паундс, С. Коен, К. Ґеллахер, Р. Сакк, Дж. Еґнью (США), В. Мамаду (Нідерланди), А. Макфейл (Нова Зеландія) та ін. Нині П. г. активно розвивають в США, Великій Британії, Канаді, Німеччині, Франції, Іспанії, Польщі, Румунії, Словенії, Росії, Індії, Японії, Південній Кореї, Китаї, Бразилії та ін. Від 2000 працює Комісія з політичної географії при Міжнародному географічному союзі. Сучасні світові тенденції у розвитку П. г. представлені монографіями та публікаціями у численних міжнародних та національних часописах, серед яких особливо вагомими є «Political Geography», «Government and Policy», «Geopolitics», «Hérodote», «Environment and Planning». Якщо на перших етапах розвитку П. г. переважно зосереджувалася на описі, то нині вона як міждисциплінарна і багатогранна наука виконує найрізноманітніші функції: пояснення, конструювання, управління, прогнозування, виховання.

Українська П. г. почала формуватися у загальносвітовому руслі на початку 20 ст. під значним впливом теоретико-методологічних поглядів К. Ріттера, Ф. Ратцеля, А. Геттнера, Г. Маккіндера, А. Зигфріда та з використанням попередніх політично-географічних ідей вітчизняних і зарубіжних географів, істориків, філософів, мандрівників.

Основоположником української П. г. вважають С. Рудницького («Коротка географія України», 1910 та 1914; «Українська територія та народ», 1916; «Чому ми хочемо самостійної України?», 1916; «Дотеперішні втрати української території», 1920; «Українська справа зі становища політичної географії», 1923). Становленню української П. г. сприяли праці [В. Ґеріновича](#) («Начерки української западної етнографічної границі», 1918; «Україна, звідки пішла її назва, як і чому вона поширилась?», 1918; «Україна, яко географічна одиниця», «Границі України», обидві — 1921; «Економічна роль Чорного моря і її значення для політичної кон'юнктури Сходу Європи в другій половині XVIII ст.», 1930), [О. Терлецького](#) («Політичні події на Галицькій Русі в 1340», 1896; «Українці в Німеччині 1915—1918», т. 1,

«Історія української громади в Раштаті», 1919; «Історія української державности», у 2-х т., 1923—24), *С. Томашівського* («Етнографічна карта Угорської Русі», 1906; «Галичина. Політико-історичний нарис з приводу світової війни», 1915; «Схід і Захід. Історично-політичний нарис», 1926; «Десять літ українського питання в Польщі», 1929) та ін. У період радянської колонізації П. г. в Україні не мала можливостей для розвитку і була представлена працями, зокрема геополітичного змісту, виданими переважно за кордоном *В. Садовським* («З підсумків колонізаційної політики в СРСР», 1936; «Національна політика Советів на Україні», 1937), *А. Синявським* («УСРР і Близький Схід у світі геополітики (Проблема торговельних зв'язків)», «Польща: Геополітичний нарис», обидві — 1928; «Рух «Пан-Європа»», 1929), *В.-Д. Кучабським* («Геополітика», 1925; «Українська дипломатія та держави Антанти в 1919 р.», «Польська дипломатія і східно-галицьке питання на Паризькій мирній конференції в 1919 р.», обидві — 1931), «Україна і Польща», 1933; «Die West-Ukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918—23», 1934), *В. Кубійовичем* («Українська національна територія», 1934; «Територія й людність українських земель», 1935; «Площа української етнографічної території та її адміністративний поділ», 1941; «Географія України і сумежних країв», 1943; редагував 1—3 т. кн. 1 та 1—10 т. кн. 2 «Енциклопедії українознавства», 1949—84), *Ю. Липою* («Призначення України», 1938; «Чорноморська доктрина», 1940; «Розподіл Росії», 1941) та ін. Сучасна українська П. г. відродилася наприкінці 20 ст. завдяки працям *М. Дністрянського*, *Ю. Кисельова*, *В. Лажніка*, *П. Масляка*, *М. Мацяха*, *О. Паламарчука*, *О. Шаблія*, *В. Шишацького*, *Б. Яценка* та ін. Політично-географічній проблематиці на сучасному етапі присвячені, наприклад, монографії *М. Дністрянського* (1992, 2000, 2003, 2021), *С. Лотоцького* і *С. Трохимчука* (2002), *П. Шуканова* (2014), *Р. Сливки* (2022, співавт.); дисертації *Є. Хана*, *В. Стафійчука* (обидві — 1999), *О. Малиновської*, *В. Миронюка* (обидві — 2002), *М. Дністрянського* (2005), *А. Голода*, *Р. Клочка*, *З. Тітенко* (усі — 2007), *О. Склярської* (2010), *Н. Короми* (2012), *П. Шуканова* (2014), *М. Добиша*, *А. Кузишина* (обидві — 2021); навчальні посібники *М. Дністрянського* (1997, 2010, 2014), *Б. Яценка* (2005, 2007, співавт.), *С. Трохимчука* і *О. Федунь* (2007), *А. Гольцова* (2007, 2012), *В. Стафійчука* (2016), *С. Сюткіна* (2017) та ін.

Українські політгеографи у своїх публікаціях висвітлюють широке коло проблем теоретичного і прикладного характеру: історія П. г. (внесок окремих вчених у становлення і розвиток української П. г.; етапи становлення світової та української П. г.); П. г. України (політико-географічне положення, дво- і багатостороння взаємодія на міжнародній арені, державні кордони та транскордонне співробітництво, політико-адміністративний устрій, політико-географічні проблеми формування української нації); електоральна географія (чинники електоральних вподобань, аналіз результатів виборів, політико-географічне районування України, географія виборів в окремих державах світу); теорія і методика П. г. (формування поняттєво-термінологічного апарату, обґрунтування предметної суті науки, аналіз методів дослідження); регіональна П. г. (висвітлення політико-географічних

проблем ЄС, Балто-Чорноморського простору, НАТО, окремих держав і конфліктів) та ін. Важливими, проте недостатньо представленими, особливо в умовах російсько-української війни, напрямами наукових досліджень є політично-географічне обґрунтування місця і ролі України у сучасному світовому і європейському просторі та цілісності української держави і нації, зокрема іноземними мовами. Дотичну до П. г. проблематику у своїх працях також традиційно розкривають представники політологічних, соціологічних, історичних, економічних, філософських наук.

Результати вітчизняних політико-географічних досліджень найчастіше друкують у наукових часописах «Вісник Львівського університету. Серія географічна» (Львів), «Географія та туризм», «Економічна та соціальна географія», «Український географічний журнал», «Політичні дослідження» (усі — Київ), «Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія» (Тернопіль), «Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Географія» (Сімферополь/Київ), «Часопис соціально-економічної географії» (Харків), «Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки» (Луцьк), «Історія Української географії» (Тернопіль); журналі «Бінтел» та ін. Центрами політично-географічних досліджень в Україні є Київ, Львів (1992 у Львівському університеті була відкрита перша в Україні кафедра політичної географії та країнознавства), Луцьк, Сімферополь (до російської окупації), Харків, Тернопіль, Чернівці; значним є внесок у розвиток української П. г. науковців Івано-Франківська, Одеси, Полтави, Вінниці, м. Умань Черкаської обл.

Рекомендована література

1. F. Ratzel. Politische Geographie oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges. München, 1897;
2. J. A. Agnew. Making Political Geography. London, 2002;
3. Політична географія і геополітика: Навч. посіб. К., 2007;
4. Key Concepts in Political Geography. Los Angeles; London; New Delhi; Singapore; Washington, 2012;
5. Дністрянський М. С. Політична географія України: Навч. посіб. Л., 2014;
6. Його ж. Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України. Л., 2021;
7. Політична географія і геополітика. Сучасні напрями розвитку географії України. Л., 2022.

Бібліографічний опис:

Політична географія / В. І. Стафійчук// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-883185>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).